

Els Kloek, *Vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2009) 256 p. ISBN 9789460030116.

‘Culturele conventies zijn taaï’, zo eindigt Els Kloek haar recente overzichtsgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw vanaf de middeleeuwen tot heden. Het beeld van de Nederlandse vrouw die niet over zich heen laat lopen, sterk hecht aan orde en regelmaat en haar gezin op de eerste plaats stelt, boven betaald werk op de arbeidsmarkt, geldt niet alleen de moderne vrouw, maar is eeuwenoud, aldus Kloek. Door de geschiedenis heen is de Hollandse (pars pro toto voor Nederlandse) huisvrouw afgeschilderd als ondernemend, bazig, uitermate proper, en onbetwist de ‘vrouw des huizes’.

Hoewel de auteur aangeeft dat haar eigen moeder, zelf jarenlang huisvrouw geweest, verzuchtte dat het maar een saai onderwerp was om over te schrijven, is dit boek verre van saai. Het is vlot geschreven, en duidelijk bedoeld voor een breder publiek dan vakhistorici alleen, getuige de brede contextualisering van ‘de huisvrouw’ door de Nederlandse geschiedenis. Daarnaast is het boek (kleur)rijk geïllustreerd en wordt de informatie in de lopende tekst door middel van aparte kaders aangevuld met interessante uitstapjes, zoals langere anekdotes over bijzondere Nederlandse vrouwen.

Kloeks boek is chronologisch opgezet: het eerste hoofdstuk behandelt de late middeleeuwen, hoofdstuk 2 de zestiende eeuw, hoofdstuk 3 de ‘Gouden’ zeventiende eeuw, hoofdstukken 4 en 5 respectievelijk de achttiende en negentiende eeuw en het laatste hoofdstuk de meest recente periode. Kloek betoogt dat de beeldvorming over de Hollandse huisvrouw weliswaar door de tijd heen veranderde, en zich aanpaste aan het (hetzij nastrevenwaardige, hetzij afschrikwekkende) toonbeeld dat tijdgenoten het beste uitkwam, maar dat hierin desondanks duidelijke constanten te ontdekken zijn, die hierboven al werden aangehaald.

De vraag is wel in hoeverre Kloek een cultuurgeschiedenis biedt van de Nederlandse huisvrouw, of van de Nederlandse vrouw in het algemeen. Natuurlijk zijn deze begrippen lastig te scheiden, en was het begrip huisvrouw, zeker in de vroegmoderne periode, eigenlijk equivalent aan ‘gehuwde vrouw’, los van haar dagelijkse bezigheden in het huishouden. Maar het gebrek aan informatie en bronnen, vooral voor de periode tot en met de negentiende eeuw, waarover Kloek zich dikwijls beklaagt, leidt er wel toe dat wij uiteindelijk weinig te weten komen over de dagelijkse bezigheden van de Hollandse huisvrouw.

Men zou kunnen beargumenteren dat het niet zoveel uitmaakt in hoeverre de beeldvorming met de historische werkelijk overeenkomt, en dat het gaat om ‘de kracht van het beeld’, aldus Kloek op pagina 220. Maar toch zou het aardig zijn geweest om een overzicht te hebben verkregen van de soorten werkzaamheden die Hollandse huisvrouwen door de tijd verrichtten, een inschatting van de hoeveelheid tijd die zij hieraan kwijt waren, de relatie van huishoudelijk werk tot hun andere (betaalde) werkzaamheden, en de veranderingen hierin door de eeuwen heen. Beelden kunnen immers ook dienen om een bestaande situatie te idealiseren, te bespotten, of proberen te vervormen, zoals Kloek zich overduidelijk realiseert. Meer zicht op de dagelijkse praktijk is vooral relevant om erachter te komen of de arbeidsparticipatie van vrouwen in Nederland nu daadwerkelijk historisch laag is, of dat zich hierin golfbewegingen hebben voltrokken. Kloek is hierover niet eenduidig in haar boek. Enerzijds zegt zij dat de arbeidsparticipatie van vrouwen in loondienst al in de zeventiende eeuw heel laag moet zijn geweest ‘circa 5 tot 9 procent’ (p. 76), al geeft zij hierbij helaas geen bronvermelding. Recent onderzoek naar vrouwenarbeid in de textielnijverheid, de

handel en openbare diensten heeft echter laten zien dat deze percentages zeker hoger lagen, als wij in aanmerking nemen dat de meeste ongetrouwde vrouwen, maar ook veel weduwen en gehuwde vrouwen (voor loon) werkten. Op verschillende plaatsen in het boek stelt Kloek dat getrouwde vrouwen alleen werkten als dit strikt noodzakelijk was, en dat zij sinds de vroegmoderne tijd de luxe hadden om dit niet te doen. Anderzijds geeft zij wel toe dat huiselijkheid ook in Nederland pas echt op grote schaal gecultiveerd werd in de negentiende eeuw, en dat '[d]e hoogtijdagen van de Hollandse huisvrouw [...] maar van korte duur [zijn] geweest' (p. 213). Dit raakt aan een knelpunt van het boek: over welke vrouwen heeft Kloek het nu eigenlijk? Gaat het steeds om een bepaalde sociale groep, de burgeressen/hogere middengroepen, die tot ver in de negentiende eeuw een minderheid vormden in de Nederlandse samenleving, of gaat het over *alle* Nederlandse vrouwen? Nergens in dit boek wordt dit echt duidelijk.

Kloeks boek biedt al met al een prachtig historisch overzicht van de beeldvorming over de Nederlandse (huis)vrouw, dat zeker het lezen waard is, alleen al omdat het een van de weinige studies is over een dergelijk lange periode in de Nederlandse vrouwen-geschiedenis. Inhoudelijk is het boek naar mijn smaak echter iets te veel ingegeven door de continuïteitstheorie op het gebied van de arbeidsparticipatie van Nederlandse vrouwen, om hiermee de hedendaagse (relatief lage) deelname van vrouwen aan het arbeidsproces te verklaren en wellicht zelfs te legitimeren. Meer zicht op de tijdsbesteding van Nederlandse vrouwen in het verleden, hoe moeilijk ook te achterhalen, is cruciaal om de (volgens mij grotere) variaties in zowel hun arbeidsparticipatie als hun activiteiten in het huishouden, te kunnen beschrijven en verklaren.

Elise van Nederveen Meerkerk

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

C. Dekker, R. Baetens, *Geld in het water, Antwerps en Mechels kapitaal in Zuid-Beveland na de stormvloed in de 16e eeuw* (Verloren: Hilversum, 2009) 335 p.
ISBN 9-789087-041236.

Vier zware overstromingen troffen zuid Zeeland tijdens de zestiende eeuw: in 1530, 1532, 1552 en 1570. Dekker en Baetens wilden weten hoe Zuid-Beveland zich hiervan herstelde en meer in het bijzonder welke rol Antwerps en Mechels kapitaal daarbij speelde. Na inleidende hoofdstukken over de verhouding van de metropool Antwerpen met Zeeland en over de bestuurlijke en waterstaatkundige organisatie van Zuid-Beveland rond 1530 behandelen ze de vier rampen en hun herstelwerken achter elkaar. Daarop volgt een analyse van het grondbezit van Antwerpenaren en Mechelaars op Zuid-Beveland; het boek sluit af met de trieste teloorgang van Reimerswaal, als belangrijkste stad van Beveland ooit de derde stad van Zeeland maar uiteindelijk niet bestand tegen de reeks stormvloed. Reimerswaal lijkt daarmee symbool te staan voor wat Dekker en Baetens met hun titel suggereren: herstel was onbegonnen werk en weggegooid geld.

Wie afgaat op die titel zou het boek dan ook associëren met de recente opleving van de belangstelling voor de financiële kanten van inpoldering en bedijking: Han van Zwets mooie dissertatie over landaanwinning in het Noorderkwartier, papers van Piet van Cruyningen en Tim Soens over Vlaamse polderinvesteringen. De schijn bedriegt hier echter, want het boek biedt enerzijds meer, anderzijds minder dan de titel sug-